

Obchodné privilégia banského a mincového mesta Kremnica v stredoveku

Business privileges of the mining and minting town of Kremnica during the Middle Ages

MARTIN ŠTEFÁNIK

Historický ústav SAV, Klemensova 19, Bratislava, SK – 813 64; e-mail: histstef@savba.sk

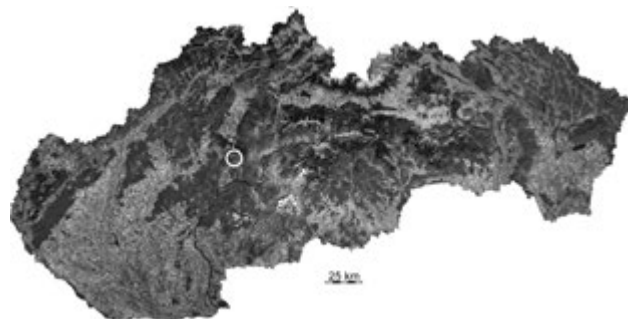
Abstract: The mining town Kremnica (Kremnitz) was founded in an ore district with extensive gold bearing ore deposits in the year 1328 during the peak of the medieval gold mining. The development of the town and the economical life in Kremnica were strongly influenced by the richness of gold bearing ores and the existence of the newly erected royal chamber and mint. This mainly turned out in regulations of the trade activity, which in Kremnica were stronger compared with other royal towns and was also reflected in the system of granting privileges, taking themselves specific forms.

Key words: Kremnica, Middle Ages, gold mining, privileges, archival recherches

Mesto Kremnica ako jedno z najvýznamnejších banských miest na Slovensku vzniklo v právnom zmysle slova udelením základného privilégia roku 1328. V tej dobe prechádzalo Uhorsko významnými ekonomickými reformami. Po vymretí Arpádovcov a zmätených pomeroch začiatkom XIV. storočia sa pod vládou Karola Róberta otvorila nová etapa v uhorských dejinách. Karol Róbert uskutočnil viaceré finančno-hospodárskych reforiem, medzi ktorými mali nezastupiteľné miesto reformy baníctva a mincovníctva.

Kremnica vznikala v dobe, keď vo svete kulminovali ceny zlata. Na kráľových reformách a s nimi súvisiacom založení mesta mali významný podiel aj talianski (najmä florentskí) podnikatelia prepojení na kráľa pochádzajúceho z Neapola, kde existovali dlhoročné a tradičné väzby florentských bánk na neapolských Anjouovcov. Dá sa predpokladať, že florentské kontakty Karola Róberta sa prejavili nielen v spôsobe a intenzite hospodárskych reforiem v tejto dobe, ale aj vo vplyve kremnickej ťažby na svetový trh s drahými kovmi. Kremnica podľa všetkej pravdepodobnosti dodávala významnú časť zlata mincovaného vo Florencii a v Benátkach a ovplyvňovala kurz zlata a striebra a tým aj celý hospodársky vývoj v najvýznamnejších obchodných centrách stredovekej Európy.¹

Roku 1326 resp. krátko predtým² sa začali raziť uhorské zlaté florény, ktoré boli vernými napodobninami florentských zlatých mincí, najprestížnejšej meny vtedajšej doby. Ďalším krokom bola tzv. zemepanská banská sloboda: 17. V. 1327 kráľ zrušil povinnosť majiteľov území s náleziskami drahých kovov odovzdať ich na výmenu, a povolil im nielenže si tieto ponechať, ale navyše im prepustil aj tretinu kráľovskej dane z ťažby, tzv. urburu.³ Korunou reforiem sa stalo pozdvihnutie baníckej osady privilégium zo 17. XI. 1328 na mesto. V listine je zmieňovaná lokalita Cremnychbana, čo popri archeologických nálezoch na kremnickom hradnom poukazuje na predošlé osídlenie a už existujúcu banícku činnosť. Popri práve užívania mestského teritória: pôdy a lesov v okruhu dvoch míľ a výsady vlastnej správy sa mali kremnickí hostia v ostatných výslovne nomenovaných záležitostiach riadiť kutnohorským právom.⁴

I keď sa v privilégii nezmieňuje mincovňa, vznikla zrejme súčasne s jeho vydaním. Hneď roku 1329 sa totiž objavujú uhorské groše razené v Kremnici so zobrazením panovníka, ktorého mimoriadna podoba s neapolským strieborným *Gigliato*-m naznačuje, že sa na zhotovení razidiel podieľali talianski majstri.⁵ Prvá zachovaná listina vydaná kremnickou mestskou kanceláriou z roku 1331 už dokladá rozvinutú banskú činnosť: 6 banských mlynov, hutu a dve stupy len v údolí Soler vo východnej časti mesta. Na základe týchto údajov možno analógiou s neskoršími daňovými súpismi v celom bezprostrednom okolí Kremnice už v tomto období predpokladať vyše 30 banských mlynov. V listine je tiež spomínaný podnikateľ Stephanus Marsigli, ktorý financoval spracovanie rudy miestnymi ťažiarimi a ktorý pochádzal z rodiny florentských veľkoobchodníkov. V dohode Marsiliho s iným podnikateľom aktívnym v Kremnici, Jeclinom z Olfu (Sasko) sa spomína dlh za flámske pátno (*panni de Ypra*) a za víno dovážané do mesta.⁶ Je teda zrejme, že už v prvých rokoch po založení mesta sa v ňom rozvíjal obchod praktizovaný kupcami pochádzajúcimi zo vzdialených regiónov.

Zároveň s mincovňou vznikla v Kremnici aj mincová komora, t.j. významná kráľovská inštitúcia, ktorá v rámci svojej územnej pôsobnosti organizovala výkup starých a razbu nových mincí.⁷ Oblasť kremnickej mincovej komory pokrývala oblasť stredného a západného Slovenska, zasahovala i na územie dnešného Maďarska v rámci Peštianskej župy. Na jej čele stál komorský gróf, v literatúre

nazývaný aj komes (z lat. *comes camerae*, nem. *Kammergraf*), ktorý si komorský úrad na dobu jedného roka od panovníka prenajímal. Výber mesta Kremnice ako sídla mincovej komory prakticky bezprostredne po jeho založení namiesto staršieho a tradičného neďalekého banského mesta Banskej Štiavnice svedčí o jeho dôležitosti a mimo-riadnej výdatnosti nálezísk, v ktorých blízkosti boli komora s mincovňou situované. V Kremnici sa zachovali prenájomné zmluvy na komoru z rokov 1335, 1338 a 1342.⁸

Prenájomné zmluvy obsahujú najmä články o razbe nových mincí, ich výmene za staré mince a o ich uvádzaní do obehu. Súčasťou sú tiež niektoré ustanovenia prinášajúce prvé informácie o regulácii obchodného života rozvíjajúceho sa mesta, ktorým budeme venovať pozornosť. Obchodné aktivity boli v tomto prvom období priamo naviazané na baníctvo – už podľa prvej prenájomnej zmluvy z roku 1335 bol tovar patriaci kremnickej komore oslobodený od platenia mýt, čo súviselo s jednoznačnou podporou banskej činnosti zo strany panovníka. Vyťažené drahé kovy boli ťažiarom povinní odpredávať výlučne kráľovskej komore.⁹

Existencia komory a mincovne v meste mala zásadný vplyv na jeho obchodný život najmä v prvých desaťročiach jeho existencie za anjouovských panovníkov, keď sa záujmom komory jednoznačne podriaďovali potreby mesta. Druhá nájomná zmluva z roku 1338 prináša teda ďalšie upresnenia: V záujme potlačenia čierneho obchodu so zlatom, ktorý prekvital napriek všetkým zákazom, platili prísne opatrenia: pokiaľ by predávali vyťažené zlato a striebro iným záujemcom a nie kráľovskej komore, mal komorský gróf právo zakázať dovoz potravín a kto by jeho zákaz porušil, mal byť potrestaný stratou všetkého majetku a bližšie nešpecifikovaným osobným (zrejme telesným) trestom (*in personis puniantur*). Na praktický výkon nariadení poskytol kráľ komorskému grófovi aj ozbrojenú moc v osobe palatína a jeho aparátu.¹⁰ Vzhľadom na izolovanosť a odľahlosť banských regiónov nachádzajúcich sa v horských oblastiach, kde na malom priestore bez sebestačnosti bezprostredného okolia vo výrobe potravín bolo koncentrovaných značné množstvo banských a hutníckych robotníkov, bol dovoz potravín životne dôležitou otázkou.

V prípade porušovania nariadení o monopole komory na výkup a obchodovanie s nezmincovanými drahými kovmi mohla byť teda regulácia prísunu potravín použitá ako osobitná forma represie a vynútenia si dodržiavania nariadení. Pokiaľ sa nariadenia dodržiavali, platil bežný režim, ktorý dovoz potravín umožňoval. V záujme panovníka bola čo najvyššia produkcia a riadny priebeh banských prevádzok, na čo bol potrebný pravidelný prísun potrebných tovarov. Za vlády anjouovského kráľa Ľudovíta Veľkého mohli Kremničania na koňoch alebo na vozoch dovážať potraviny a iné tovary potrebné pre banskú činnosť s oslobodením od mýta. Oslobodenie však výslovne odlišovalo od týchto artiklov obchodný tovar (*et non res mercimoniales*), na ktorý sa nevzťahovalo. Tieto ustanovenia poznáme až z neskorších pasáží listín z XV. storočia, teda z doby o niekoľko desaťročí neskôr, ktoré sa odvolávajú na prax

z čias kráľa Ľudovíta.¹¹ Upresnenie tovarov pre banskú činnosť ako aj jednotlivých potravinových článkov sa nachádza v privilegii pre Kremnicu z roku 1415 a znova v privilegii vydanom pre všetkých sedem banských miest z roku 1425, takisto v zákazoch kráľovským úradníkom Turčianskej župy brániť Kremničanom v dovoze potravín (1431–1432). Šlo o zvieratá, potravinové polotovary a rôzne iné artikly – kone, dobytok, ovce, prasce, víno, olej, múka, obilie, kože, ryby, loj, laná, stavebný materiál, olovo a pod.¹² S tým súvisia viacnásobne opakované kráľovské nariadenia vyberačom mýta nespoplatňovať prechod vozov patriacich kremnickým ťažiarom a baníkom, ak neobsahujú obchodné tovary (takisto s odvolávkou na prax za vlády Ľudovíta Veľkého).¹³

Významným opatrením obsiahnutým v druhej nájomnej zmluve bol taktiež zákaz pre kupcov priviezt' do mesta na svoje výdavky viac ako 2 hrivny mincí. Majitelia domov mali povinnosť udať u nich bývajúcich obchodníkov, pokiaľ by so sebou mali peniaze. Obzvlášť dôrazne bol zakázaný vývoz drahých kovov do zahraničia.¹⁴ V tretej nájomnej zmluve z roku 1342 sa opakujú a potvrdzujú predošlé ustanovenia. Výnimkou pre vývoz zlata a striebra mal byť prípad, keď sa zaň v rézii komory nakupuje olovo, ktoré je nevyhnutné pre hutnicke spracovanie. Okrem toho sa spomínajú domáci aj cudzí kupci, ktorí smú v meste predávať svoje tovary len na určenom mieste (*ad locum depositionis*) s vedomím komorského grófa a iných poverených úradníkov a len za novovyrazené mince. Menovite sa tu ako predajný artikel zmieňuje súkno.¹⁵

Pomerne prísna regulácia obchodu a hospodárskeho života mesta Kremnica kontrolovaného kráľovskou komorou ostala zrejme nezmenená po celé anjouovské obdobie, ktoré možno vo všeobecnosti charakterizovať ako vládu „silnej ruky“ centralizovaného riadenia hospodárstva Karola Róberta a jeho syna Ľudovíta Veľkého (vládol 1342–1382). Kruhový prvý pečate z roku 1331 S. (*igillum civitatis regis Karoli de Cremnicia*) „Kremnica mesto kráľa Karola“ svedčí o počiatkovej závislosti a naviazanosti na panovníka – zakladateľa mesta. Predstaviteľ kráľa – komorský gróf sa v listinách mestskej kancelárie uvádza pred hodnosťami mesta, dokonca je titulovaný ako „*dominus noster*“, zasadania mestskej rady sa konali v jeho rezidencii.¹⁶ Z doby Ľudovítovskej vlády ostalo popri spomínaných odvolávkach z neskoršieho obdobia zachované jedine privilegium z roku 1358, kde vo všeobecnej rovine potvrdzuje užívanie slobôd takých, ako majú obyvatelia iných kráľovských banských miest.¹⁷

Po smrti kráľa Ľudovíta a niekoľkých chaotických rokoch nastupuje na uhorský trón kráľ Žigmund Luxemburský, ktorý vládol dlhých 50 rokov (1387–1437). Hneď zo začiatku jeho vlády z roku 1388 pochádza doklad o formovaní sa Zväzu stredoslovenských banských miest (Kremnica, Banská Štiavnica, Nová Baňa, Pukanec, Banská Bystrica, Lúbietová, neskôr sa k nim pridala aj Banská Belá).¹⁸ Pôvodne šlo o posúdenie komplikovanejších prípadov v banskom práve, ktoré riešili viaceré banské mestá

spoločne: od prvých desaťročí XV. storočia však Zväz vzhľadom na spoločné záujmy vystupuje čoraz častejšie jednotne v mene všetkých miest voči panovníkovi, organizuje spoločné posolstvá, dostáva hromadne privilégia naraz pre všetky mestá a neskôr spoločne odvádza dane a organizuje obranu.

Ak prvú fázu vývoja mesta Kremnica možno charakterizovať obdobie absolútnej podriadenosti kráľovskej komore, za Žigmunda dochádza k jeho postupnej „emancipácii“. Najneskôr roku 1407 sa objavuje tzv. tajná pečať s kruhospisom *S(igillum) secretum civium Crempnyczie* – „Tajná pečať mešťanov Kremnice“ bez formulácie o podriadenosti kráľovi ako v prvej pečati.¹⁹ Okrem sebedomia mesta vyplývajúceho z jeho postupného prirodzeného rastu a vývoja tu zohrali úlohu aj značné pôžičky poskytnuté kráľovi: – po 1 000 florénov mu požičali v rokoch 1389, 1399 a 1404, roku 1423 až 2000 zl. florénov, v septembri 1424 pôžičku 1 000 fl., v novembri 1424 pri príležitosti návštevy kráľa v Kremnici vypísali špeciálnu daň vo výške 2 600 zl. florénov (z ktorých 1 200 hradilo mesto a zvyšnú časť najbohatší mešťania), do marca 1425 poskytlo mesto ešte ďalšiu pôžičku 3333 zlatých florénov.²⁰ Všetky tieto pôžičky sa odrazili v slabnúcim postavení komory voči mestu, ktorá mu o.i. prepustila časť komorského kráľovského majetku (4 dediny).²¹ Pôžičky však mali aj ďalší dôsledok v hojnom potvrdzovaní a udeľovaní nových privilégií. Žigmund nielenže potvrdzoval Ľudovítovo oslobodenie z mýta pre vybrané druhy tovarov (už spomínané potraviny a veci potrebné pre banskú činnosť), ale s odvolaním sa na svoj menší dekrét (vydaný 15. IV. 1405) oslobodil necelé dva mesiace nato, dňa 31. V. 1405 špeciálnou listinou vydanou adresne pre Kremničanov od platenia mýta už aj obchodný tovar (*mercimonia*).²² Tieto oslobodenia boli sústavne porušované vyberačmi mýta a vlastníkmi mýtnych miest. Adresné zákazy a napomenutia pre kráľovských úradníkov aj správcov okolitých hradov (Šášov, Sklabiňa, Revište) vydané najmä počas Žigmundovej vlády (1406, 1411, 1405, 1433), ale aj neskôr, kde sa zakazuje obťažovať cestujúcich kremnických mešťanov poukazujú na sústavné nedodržanie kráľovských oslobodení.²³

Kremnici bolo udelené 22. VII. 1425 trhové právo na predaj mäsa cudzími mäsiarmi, voľný dovoz potravín a iných nešpecifikovaných tovarov na 2 ľuvovoľné dni v týždni podľa ich výberu. V listine je priamo zmieňovaná skutočnosť, že bolo udelené na príhovor komorského grófa Petra Reichela.²⁴ Podľa toho sa zdá, že mesto a komora v istých záležitostiach postupovali spoločne a neboli len úhlavnými nepriateľmi, ako sa to traduje v literatúre najmä v súvislosti so sporom o zasahovanie komorského grófa do zloženia kremnickej mestskej rady prakticky v tom istom čase.²⁵

Nielen vyberači mýta nedodržovali oslobodenie Kremničanov od mýta, ale na druhej strane aj kremnickí mešťania nedodržovali zákaz vývozu drahých kovov z mesta: ide o dve stránky tej istej mince. Na porušovanie kráľovských zákazov poukazuje mnohonásobné opakovanie nariadení o zákaze vývozu nespracovaných drahých

kovov: popri všeobecnom zákaze v malom dekréte roku 1405 a zákaze z roku 1417²⁶ bol vydaný aj adresný zákaz pre Kremnicu roku 1425. Kráľ Žigmund ním zakazuje predávať v Kremnici nespracované zlato a striebro cudzím kupcom prichádzajúcim do mesta, ktorí ho vyvážajú z krajiny, a nariaďuje ho odovzdávať výlučne do kráľovských hút, na čo mal dohliadať komorský gróf. Roku 1429 aj neskôr (1492, 1498, 1518) sa stále opakuje zákaz vývozu zlata a striebra z krajiny.²⁷

Po smrti kráľa Žigmunda a krátkom období vlády jeho nástupcu Albrechta (1437–1439) nastalo niekoľkoročné neprehľadné obdobie zmätkov a sporov o trón. Kremnica stála od roku 1440 spolu s ostatnými stredoslovenskými bankskými mestami na strane kráľovnej vdovy Alžbety proti prívržencom poľského kráľa Vladislava. Boje znepriateľných strán spôsobili mestu a jeho okoliu značné škody.²⁸ V napätej politickej situácii bolo dňa 8. VI. 1441 kráľom Vladislavom udelené privilégium pre všetkých minciarov v Uhorsku, podľa ktorého mali právo voľne dovážať pivo a víno pre vlastnú potrebu a potrebu svojich rodín.²⁹ V kremnickom kontexte to znamenalo, že Vladislav tým narušil staré práva kremnickej mestskej rady z roku 1396, podľa ktorých len ona smela variť „biele“ pivo a predávať ho vo vlastnej réžii.³⁰ Privilégium mohlo v tejto dobe predstavovať pokus postaviť minciarov – zamestancov kráľovskej komory proti mestskej vrchnosti.

V rokoch 1446–1447 potvrdili uhorské stavy zastupujúce nepľnoletého dediča trónu Ladislava Pohrobka oslobodenie Kremnice aj všetkých bankských miest od mýta.³¹ Po stabilizácii pomerov sa v 2. polovici XV. storočia dovšil proces vymanenia sa mesta spod právomoci a tútorstva kráľovskej komory. Zástupcovia Kremnice dokonca vykonávali istý dozor nad komorou: podľa nariadení z rokov 1453–1459 kontrolovali rýdzosť a váhu zlatých mincí razených komorou.³²

Kráľ Matej Korvín roku 1471 opäť potvrdil privilégia predchodcov a oslobodil všetkých sedem bankských miest od platenia mýt v celej krajine, roku 1483 v listine vydané adresne pre Kremnicu oslobodil od kráľovského mýta aj na dediny patriace mestu.³³ Posledne menovanú listinu na znak jej významu kráľ vlastnoručne podpísal. Korvín udelil 22. XI. 1474 Kremnici ďalšie významné obchodné privilégium – právo skladu s tým, že všetky dovezené tovary majú byť obchodované výlučne v drevenej tržnici, ktorá je k tomu určená a nikde inde.³⁴ Širšie obchodné kontakty Kremnice v tomto období dokladá nález českého žetónu z 2. polovice XV. storočia pri archeologickom výskume stredovekých domov na námestí.³⁵

Za vlády jagellovských kráľov (1490–1526) je už vývoj mesta z pohľadu udeľovania výsad ukončený, Kremnica nedostáva nové privilégia, len sa opätovne potvrdzujú všetky staršie. Na 6-stranovej listine z roku 1496 kráľ Vladislav II. slávnostne potvrdzuje všetky privilégia od založenia mesta až po Matejovo oslobodenie z roku 1483.³⁶ Potvrdzovanie oslobodení od mýta pre všetkých 7 bankských miest sa opakuje aj v nasledujúcich rokoch (1500, 1501, 1504, 1507,

1508, 1519) spolu s napomenutiami pre Dóciovcov a prepošta v Šahách dodržiavať tieto nariadenia.³⁷ Posledným potvrdením zo skupiny obchodných privilégií zo stredovekého obdobia je konfirmácia oslobodenia od mýta v listine pre Kremničanov od Ľudovíta II. v roku 1519.³⁸

Vo vývoji udeľovania privilégií mestu Kremnica počas dvoch storočí od jeho vzniku do konca stredoveku možno teda postrehnúť tri obdobia: prvé, takpovediac čisto „baničné“ obdobie charakterizované podriadenosťou mesta kráľovskej komore. Toto obdobie zhruba zodpovedá vláde anjouovských panovníkov. Druhé, „emancipačné“ obdobie počas vlády kráľa Žigmunda, kedy sa Kremnica vďaka panovníkovej podpore, ktorému poskytuje štedré pôžičky, vynaňuje z počiatočnej závislosti na komore. Napokon tretie, záverečné obdobie v 2. polovici XV. storočia završuje vývoj mesta, ktoré sa v istom zmysle stáva rovnocenné s komorou.³⁹

POZNÁMKY

- ŠTEFÁNIK Martin, Podoby ekonomickej spolupráce pri počiatkoch stredovekej Kremnice, in: LUKAČKA Ján – ŠTEFÁNIK Martin, Stredoveké mesto ako miesto stretnutí a komunikácie, Bratislava 2010, s. 169–176. ŠTEFÁNIK Martin, Úloha kremnického zlata v európskej finančno-hospodárskej kríze XIV. storočia, in: Slovenská numizmatika XIX (v tlači).
- Prvá písomná zmienka o uhorských florénoch v počte 90 mincí v testamente olomouckého biskupa Konráda z roku 1326: *nonaginta aureis monete regis Ungarie*. CHYTIL Joseph, Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Urkunden–Sammlung zur Geschichte Mährens VI (1307–1333), P. Ritter von Chlumecky (ed.), Brünn 1854, s. 242–243 (č. CCCXIV, jún 1326).
- ...*Quod quamvis antiqua regni nostri consuetudine, et vsque modo firmiter observata exigente, terrae seu praedia tam Ecclesiarum quam Nobilium regni nostri quorumcumque, in quarum territoriis auri et argenti fodinae reperiuntur, ad manus regias, mediante aliquo concambio moderato, deuolui debuissent; ...ex terrore ablationis terrarum et praediorum huiusmodi, per nostros regnicolas magnum regni thesaurum... terrarum in profundo occultari, nec velle reuelari, nisi eis exinde occurratur remedio oportuno; ...statuimus gratiose perpetuo stabilire: Quod in quorumcumque siue Prelatorum, Ecclesiarum regularium et Secularium, siue Nobilium terris et praediis auri vel argenti fodinae fuerint repertae, dummodo esse et aperire non denegent, iidem immobili dominio suarum terrarum, in quibus ipsae auri et argenti fodinae inueniuntur, perpetuo gaudeant et fruuntur; quin imo tertiam partem redditum regalium de auri et argenti fodinis, in ipsorum terris repertis, montanorum more consueto, prouenientium plene percipiant perpetuo habituri*. FEJÉR Georgius (ed.), Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et civilis vol. I–XI, Budae 1839–1844 (ďalej CDH), vol. VIII/3, s. 198–199 (č. LXI). Slovenský preklad prameňa: BREZOVÁKOVÁ Blanka – LUKAČKA Ján – SEDLÁK Vincent – SOPKO Július, Pod vládou anjouovských kráľov. Slovensko po vymretí Arpádovcov a nástupe Anjouovcov na uhorský trón, Karola Róberta, Ľudovíta Veľkého a jeho dcéry Márie. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov IV (ďalej PDSS IV), Bratislava 2002, s. 98 (č. 25, 17. máj 1327).
- ...*In ceteris autem omnibus eisdem libertatibus, quibus hospites de Kutunbana regni Bohemie existunt, iidem hospites nostri perpetuo perfruuntur*. JUCK Eubomír, Výsady miest a mestečiek na Slovensku (1238–1350), Bratislava 1984, s. 115–116 (č. 136). HOŠSO Jozef, Osídlenie Kremnice a okolia vo svetle archeologických nálezov, in: Kremnica. Zborník prednášok z medzinárodného sympózia pri príležitosti 500. výročia kodifikácie banského práva v Kremnici 17.–19. november 1992, Martin 1992, s. 39. HOŠSO Jozef, Historicko-archeologický výskum mestského hradu v Kremnici, in: Banské mestá na Slovensku, Richard Marsina (ed.), Žiar n.Hronom 1990, s. 76–78.
- POHL Arthur, Münz- und Meisterzeichen auf ungarischen Münzen des Mittelalters 1300–1540, Budapest 1982, Tab. 1. HUSZÁR Lajos, Der Beginn der Goldgulden- und Groschenprägung in Ungarn, Numismatyczny zbornik 12 (1971–72), s. 181–182.
- MATUNÁK Michal, Z dejín slobodného a hlavného banského mesta Kremnice. Kremnica 1928, s. 455–457, č. 4: 14. VII. 1331. Orig. MV. SR, Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Kremnica, fond Magistrát mesta Kremnica (ďalej MMKr) I.37.1.1: 14. VII. 1331. LAMOŠ Teodor, Vznik a počiatky banského a mincového mesta Kremnice 1328–1430, Banská Bystrica 1969, s. 41, 99–100. STROMER, Wolfgang von, Die ausländischen Kammergrafen der Stephanskronen unter den Königen aus den Häusern Anjou, Luxemburg und Habsburg, Exponenten des Großkapitals, Hamburger Beiträge zur Numismatik 27/29 (1973/1975), Walter Hävernick – Gert Hatz (edd.), s. 87. CIABANI Roberto, Le famiglie di Firenze 4, Firenze 1992, s. 968 (heslo Marsili di Borgo).
- statuimus et fieri volumus: in quibuslibet montanis unam domum regalem, et specialiter in Cremnech, in qua totum aurum et argentum, ibi repertum, ad finandum portetur et abinde ad nostram cameram et non alias deferatur*: DEDEK Ludovicus Crescens (ed.), Monumenta Ecclesiae Strigoniensis III (ďalej MES III), Strigonii 1924, s. 256 (č. 379).
- Zachovali sa prenájomné zmluvy z rokov 1335, 1338, 1342. MES III, ref. 24, s. 255–258 (č. 379), s. 306–312 (č. 445). DESZŐ Márkus – NAGY Gyula – KOLOSVÁRI Sándor – ÖVÁRI Kelemen, Corpus iuris hungarici 1000–1526 (ďalej CIH), Budapest 1899, s. 150–163.
- ...*in quibuslibet montanis unam domum regalem, et specialiter in Cremnech, in qua totum aurum et argentum, ibi repertum, ad finandum portetur et abinde ad nostram cameram et non alias deferatur...de rebus et bonis quibuslibet ipsius camere nostre per officiales eiusdem ubicunque deferendis, in terra et in aquis nullum tributum exigatur*: MES III (ref. 7), s. 255, Nr. 379: 26. III. 1335, Slovenský preklad prameňa: PDSS IV (ref. 3), s. 103–107, č. 27: 26. III. 1335.
- Et nullus possit cambire aurum, vel argentum cum pecunia numerata, sed debeat cambire in camera regali in statera levando...Si homines in montanis et civitatibus...totum aurum ad cameram regiam non portare, commisimus ipsi comiti camerarum nostrarum, ut quoslibet victualia ad montana transferentes prohibeat et potestatem habeat inhibendi...si autem contra prohibitionem eius aliqui victualia deferrent ad montana, universa bona eorum perdant et in personis puniantur; et in hoc magnificum virum Villerum Drugeth palatinum, eidem comiti camerarum nostrarum dedimus protectorem et adiutorem ita, ut ipse gentem suam semper ad requisitionem ipsius comiti camerarum... contra predictos rebelles transmittat... MES III (ref. 7), s. 307–308, (Nr. 445): 29. III. 1338.*
- libertates et laudabiles consuetudines ipsorum Montanorum nostrorum...tempore quondam Excelentissimi principis domini Lodovici Regis Hungarie patri et soceri nostri carissimi observatas, predictos Montanistas Civesque Incolas et Inhabitatores pretacte civitatis nostre Crempniciensis in diuersis factis et negotiis predictorum montanorum nostrorum tam more equitantium quam cum leuibibus Curribus vlgo hungarico kola vocatis procedentes...victualiaque ac aliarum rerum genera pro usu et cultura ipsorum montanorum necessaria et non res mercioniales ad predictam Civitatem nostram Crempniciensem deferentes...ab omnibus et singulis tributariis solutionibus...a predictis Montanistis Cuiusque populis et Incolis prelibate civitatis nostre Crempniciensis in factis et negotiis predictorum montanorum nostrorum...nullum tributum nullam tributariam solutionem petere seu exigere...presumatis... MMKr (ref. 6) I.1.1.37: 9. II. 1435, potvrdené Vladislavom II: MMKr I.1.2.46: 24. IV. 1496, f. 1v.*
- ...*instrumentis mediantibus de fumbis, sepo et aliis pro cultura et laboribus montanorum nostrarum regalium necessariis... MMKr (ref. 6) I.1.1.26b: 13. VII. 1415; ...de equis bobus vaccis porcis ceterisque animalibus necnon diuerse maneriei victualibus et aliis rebus et bonis ad expeditionem et exercitium dictarum urburarum necessariis tributum non debeat exigere...de equis bobus vacis porcis ovibus salibus*

- Blumbo lateribus civeribus sepo tartaro sev fete vini ollis cutibus funibus frumento farina auena ordeo piscibus vinis et quamliter cuiusvis speciei et maneriei victualibus... nullum tributum nullamque tributariam exactionem petere recipere et exigere petique recipi et exigifacere presumatis... MV SR, Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Banská Štiavnica, fond Magistrát mesta Banská Štiavnica (ďalej MMBŠ)-MOL II-4, škat. 8, Nr. 835: I. III. 1425; MMKr I.18.1.16: I. III. 1425 (odpis z r. 1494); MMKr I.1.1.32: 25. I. 1431, ...importatores victualium ac aliarum rerum venalium ad dictas nostras montanas necessariorum... ad superfluum solutionem et exactionem tributi astringere seu compellingere nequaquam presumatis... MMKr I.18.1.5: 12. IV. 1432.*
- 13 *...in equis aut curribus eorum nulla mercimonia in se habentibus... vos ab ipsis tributum exigeretis...cum tamen id alias signanter tempore Serenissimi Principis condam domini Lodouici regis patris et soceri nostri carissimi felicitis recordationis, prout certitudinaliter didicimas, non fuit consuetum... CDH (ref. 3) X/2, s. 105 Nr. XLIII: 1393 a . MMKr (ref. 6) I.1.1.9: 23. II. 1393; I.1.1.23: 23. II. 1393 (odpis z r. 1409); MMKr I.1.1.13 a MMKr I.1.1.13a: 6.XII.1400, nullas res mercimoniales in se continentibus MMKr I.1.1.31b: 5. VII. 1430, nulla mercimonia in se habentibus... MMKr I.1.1.32a: 9. V. 1432.*
- 14 *...nullus mercator ultra duas marcas denariorum ad montana secum deferre presummat pro expensis...si autem apud tales ultra duas marcas reperierint...auferrat bona sua universa et puniat eum in persona...; ... quilibet hospes in montanis existens...eodem die quo mercatorem in domo sua pecuniam habentem recipiet...comiti camerarum significare debet dicendo: quod talis homo portavit pecuniam ad domum meam; et si ipse hospes sev civis non fecerit...ille domesticus hospes omnia bona sua perdat, et in persona puniatur ut infidelis. ...nullus omnino hominum aurum et argentum, in specie extra terminus regni nostril portare debeat... MES III (ref. 7), s. 308, 310 (Nr. 445): 29. III. 1338.*
- 15 *...§ 14:...nullus mercator extraneus vel hujus regni superveniens, palam vel occulte, in domibus aut camera, suas res et bona tam in pannis, quam in aliis generibus et speciei rebus, pro aliis monetis antiquis, cuiuscunque formae, auro vel argento, vendere aut commutare praesumat; sed pro monetis camerae praedictis. De notitia tamen et ad scitum Comitum Camerarum, aut praedictorum hominum Dominorum Archiepiscopi, et magistris Tauernicorum nostrorum ac aliorum, dum ad locum depositionis ad vendendum vel commutandum deuenerit, vendendi habeat facultatem. ...§ 16: Comites Camerarum nostrarum, sub quorum iurisdictione montana habentur et existunt, pro comparando plumbo, et aliis euidentibus necessariis camerarum et montanarum, sine quorum copia minerae auri et argenti minime videntur posse procurari, ... de auro vel argento tantum, ad comparationem praemissorum habebunt transmittendi facultatem. CIH (ref. 8) s. 154, § 14, 16: 2. II. 1342. Slovenský preklad prameňa: PDSS IV (ref. 3), s. 118.*
- 16 Pečať zachovaná na listine MMKr (ref. 6) I.37.1.1: 14. VII. 1331. *Dominus noster*: MATUNÁK, Z dejín (ref. 6), s. 457, č. 5: 10. XI. 1342, orig. MMKr I.2.1.1a: 10. XI. 1342. LAMOŠ, Vznik a počiatky (ref. 6), s. 139, 221. LAMOŠ Teodor, Archív mesta Kremnice. Sprievodca po fondoch a zbierkach, Bratislava 1957, s. 33.
- 17 *... vos in vestris libertatibus, et pristinis Legibus, quibus aliae montanae nostrae potiuntur, absque aliquo coacto labore et conditionario seruitio indemniter velimus conseruare: Ideo vos, et quemlibet vestrum affidamus et assecuramus per praesentes, quatenus a modo et deinceps labores vestros in dicta Montana nostra more solito sine omni timore, vel pavore tam studiose et solerter debeatis exercere, vi exinde Maiestatis nostrae lucrum et profectus, vobisque fructuositatibus vilitas possit prouenire. Zachované v Žigmundovom potvrdení z 30. III. 1421: CDH (ref. 3) IX/4, s. 665–667, Nr.VI: 30. III. 1421, orig. MMKr (ref. 6) I.1.1.29: 30. III. 1421.*
- 18 V Banskej Štiavnici sa konalo prvé spoločné zasadanie richtárov šiestich stredoslovenských banských miest za predsedníctva kráľovského štajgra Bernarda v Banskej Štiavnici, šlo o stanovenie hranice medzi banskými poľami dvoch ťažiarov v dôsledku zatopenia bane. WENZEL Gusztáv (ed.), Magyarország bányaasztának kritikái története, Budapest 1880, s. 268, Nr. I.d. (=orig. banskoštiavnická mestská kniha *Notationes iudicariae* MMBŠ (ref. 12)-MOL IV–759, škat. 15, č. 1101, s. 43). FEJÉRPATAKY László (ed.), Magyarországi városok régi számadáskönyvei, Budapest 1885, s. 89, orig. banskobystrická mestská kniha Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Banská Bystrica, fond Magistrát mesta Banská Bystrica MBB-370/16, s. 66–67.
- 19 MMKr (ref. 6) I.1.1.19: 29. IX. 1407, MMKr I.25.1.3: 12. IX. 1426.
- 20 FEJÉRPATAKY, Számadáskönyvei (ref. 18), s. 619, 622, 624–625, orig. MMKr (ref. 6) I.32.1a: 1423–1424, s. 7, 16, 22–25, s dodatkom 1425. CDH (ref. 3) X/2, s. 310–311: Nr. CLXXX, chybné datovanie ako 1395 a X/3, s. 20–21, Nr. XXV, chybné datovanie ako 1385, orig. MMKr (ref. 6) I.26.1.1: 6. VII. 1389). MMKr I.20.1.2: 13.VII.1399; MMKr I.20.1.3: 1. X. 1404; MMKr I.20.1.16: 13. X. 1423.
- 21 MATUNÁK, Z dejín (ref. 6), s. 466, č. 13: 6.VI. a 28. IX. 1429, orig. MMKr (ref. 6) I.1.1.31: 28. IX. 1429.
- 22 *...iuxta formam decreti noviter per nos ex deliberatione prelatorum baronum regni nostri...cives, mercatores et alterius status homines... ab omni tributaria solutione in nostris videlicet tributis Regiis per eos de ipsorum rebus bonis ac mercimoniis...libertavimus exemimus liberosque habere volumus. MMKr (ref. 6) I.1.1.17: 31. V. 1405, potvrdená Žigmundom MMKr I.1.1.34: 11. XI. 1434.*
- 23 Kráľ Žigmund: MMKr (ref. 6) I.1.1.18: 31. I. 1406; I.1.1.25: 16. I. 1411; I.1.1.26a: 13. VII. 1415; MMKr I.1.1.27: 13. VII. 1415; MMKr I.1.1.33a: 16. XII. 1433; kráľ Vladislav II.: MMKr I.2.46b: 19. X. 1496; kráľ Ľudovít II.: MMKr I.18.2.44: 20. VI. 1519.
- 24 *ad supplicationis instantiam fidelis nostri nobilis viri Petri Reychel comitis urburarum nostrarum per ipsum nomine et in persona totius ebdomadis civium et incolarum...concedimus singulis ebdomadis duobus diebus quos universitas incolarum dicte civitatis disponderet et videret ad id aptos et convenientes, carnifices forenses sev extranei pro sustentatione victus Incolarum predictorum carnes et animalia ad usum hominum convenientia aliaque victualia et necessaria que predictis Incolis opportuna et proficua videbuntur in predictam civitatem Cremnicensem importandi et eadem ibidem pro consueto et competententi precio vendendi liberam habeant facultatem... MMKr (ref. 6) I.1.1.30: 22. VII. 1425.*
- 25 LAMOŠ, Vznik (ref. 6), s. 141–143.
- 26 CIH (ref. 8) s. 226–228, Sigismundi decretum Art. 21: 1405. Kremnický exemplár malého dekrétu MMKr (ref. 6) I.18.1.3: 15. IV. 1405; ...Sigismundi, imperatoris Romanorum, regis Hungarie mandatum ad camerarum comites, ut nullus auru met argentum extra terminos Hungariae exportet... LAMOŠ Teodor, Výsady kremnických minciarov v stredoveku. Historické štúdie 9, s. 223, č. 5: 15. VII. 1417 (zachovaný ako regist z r. 1742).
- 27 CDH (ref. 3) X/6, s. 682–684, Nr. CCCIX: 1425, orig. MMKr (ref. 6) I.36.1.5: 16. V. 1425; MMBŠ (ref. 12)-MOL I-739, škat. 4, č. 578: 14. X. 1429; CIH (ref. 8) s. 500, Vladislav II. Decr. a. 1492 (I) Art. 32; CIH s. 612, Vladislav II. Decr. a. 1498 (III) Art. 31, § 3; CIH s. 760, Ex decreto (Bachiensi) Ludovici II. a. 1518 (II), Art. 13.
- 28 MATUNÁK, Z dejín (ref. 6), s. 342–346. LHOTSKÁ, D. – HANDZOVÁ, D. – HORVÁTH, V. – HRABUŠŠAY, Z. – MERGLOVÁ, N., Inventár stredovekých listín, listov a iných príbuzných písomností. Archív mesta Bratislavy, Praha 1956, s. 256, č. 1829: 30. V. 1442.
- 29 *...ut monetarii vina et cerevisiam pro ipsorum, nec non mensae et familiae usu, sustentationeque, necessaria ad isporum habitacula... conduci facere et introduci valeant. Privilegiis et libertatibus quorumcunque non obstantibus utque in hoc privilegio nullatenus a iudicibus et civibus turbentur... LAMOŠ, Výsady (ref. 26), s. 224 (č. W2). Potvrdené matejom Korvínom. Tamže, s. 38 (č. M3, chybné dat. 1450).*
- 30 *...sua Maiestas veterem consuetudinem ipsorum Ciuium Cremnicen. super eo, ne quis apud eosdem albam Caereuisiam, quam prosonianam vocant, nisi Iudex et Jurati Ciues ipsius Ciuitatis braxare et vendere possint, confirmavit... CDH (ref. 3), vol. X/8, s. 416–417.*
- 31 MMKr (ref. 6) I.1.1.38a: 13. Sept. 1446. MATULAY Ctibor, Mesto Banská Bystrica. Katalóg administratívnych a súdnych písomností I. (1020) 1255–1536, Bratislava 1980, s. 73, č. 224: 18. IX. 1447
- 32 *...Quam quidem monetam auream, si dicti Iudex et Iurati in gradu defectum habere repererint, refundi faciant, et de novo cimentari, donec ad verum venerit gradum. Si vero in numero seu pondere ejusdem*

*moneta reperiretur defectus, ex negligentia monetariorum, eorumdem expensis refundatur; et de novo monetetur. Notabunt etiam et scribent, probator noster et homo Archiepiscopalis, quo die talis fuerit proba, et quot marca tunc cusa fuerint et probatae. Decrevimus etiam, quod si aliquando monetam falsam, et non in vera liga vel pondere seu numero, cusam de camera egredi contigerit: Ex tunc sicut Camerarius, sic et probator noster, ac homo archiepiscopalis qui ad hujusmodi ex officio advigilare debent, pena debita puniantur. MMKr (ref. 6) I.36.1.21: 14. V. 1453; ...ut semper duo viri honesti de eodem consulatu, sicuti etiam hactenus solitum erat, pro probatoribus habeantur, qui probam monetae nostrae aureae in eadem camera nostra Cremniciensi pro tempore recipiant, et examinent monetam eandem, ne in eadem ad damnum nostrum regium regnique fraus committi possit aliqualis. ... dicto consulatui civitatis nostrae Cremniciensis predictae huiusmodi officium probationis exercenti contradicere nullo modo praesumat. SCHOENVISNER Stephan (ed.), *Catalogus numorum Hungariae ac Transilvaniae Instituti nationalis széchényiani*, Pestini 1807, s. 331–332, Nr. XV:1459, orig. MMKr I.36.1.21: 12. III. 1459.*

- 33 MMBŠ (ref. 12)-MOL, II-21, škat. 8, č. 847: 28. III. 1471. *Eandem civitatem nostram Cremniciensem eiusque et suarum cunctarum pertinenciarum et villarum ad eam spectantium universos cives populos incolas mercatores et quoslibet alios negotiatores et inhabitatores...* MMKr (ref. 6) I.1.1.42b: 8. V. 1483.
- 34 *...quandam domum ligneam, in medio ipsius civitatis de novo et ex novo aedificiis et structura lignorum, pro depositione rerum mercimonialium quorumcumque mercatorum de quibusvis Regni nostri partibus... erectam construxisse et aedificasse retulerunt. ...ut nullus omnino mercatorum Mercatorum aut institorum, de quibuscunque partibus regni nostri, qui cum rebus mercibus et bonis ipsorum ad dictam Civitatem vendicionis aut emtionis (!) causa veniret, in aliis hospitii huiusmodi res mercimoniales vendere, comparare et nec quoquomodo mercare possint nisi in domo praefata, per ipsius modo praemisso praevia ratione constructa.* MMKr (ref. 6) I.1.1.42a: 22. XI. 1474
- 35 LAMOŠ, Vznik a počiatky (ref. 6), s. 108. HUNKA, Ján, *Stredoveký žetón z Kremnice*, Slovenská numizmatika XII, 1992, s. 178–179.
- 36 Spolu 7 privilegií z r. 1328, 1435, 1436, 1446, 1470, 1474, 1483. MM-Kr (ref. 6) I.1.2.46: 24. IV. 1496
- 37 *...ubique in hoc regno nostro Hungariae in quibusvis tributorum locis tam scilicet nostris quam aliorum quorumcumque ab omni solutione tributaria semper exempti fuerint...* MOL DL 20945: 31. V. 1500. Opakovanie oslobodení v r. 1501, 1504 a 1507 a adresné napomenutia pre Dóciocov a prepošta konventu v Šahách: MMBŠ (ref. 12)-MOL, III-92, škat. 9, č. 917: 7. V. 1501; Magyar Országos Levéltár Budapest, Diplomatikai Levéltár (ďalej MOL DL) 86724: 13. III. 1504; MMBŠ-MOL, II-102 až 108, škat. 10, č. 922–928: 22.–24. VIII. 1507 a 30 XI. 1507; MOL DL 21743: 22. VIII. 1507; MOL DL 21747: 27. IX. 1507; MOL DL 46824: 30. XI. 1507; MMBŠ-N, škat. 16, č. 89: 15. VI. 1508 (relácia z 29. VII. 1508); MMBŠ-MOL, I-395, škat. 2, 311: 28. XII. 1519.
- 38 MMKr (ref. 6) I.1.2.48: 10. IV. 1519.
- 39 Táto práca vyšla v rámci plnenia grantových úloh APVV-166-07 (Lexikon stredovekých miest na Slovensku) a projektu VEGA 2/0064/11: Hospodárske privilégiá a obchodné aktivity vybraných slovenských miest v stredoveku. Autor je pracovníkom Historického ústavu SAV v Bratislave.

ZUSAMMENFASSUNG

Bei der Gründung der Stadt Kremnitz 1328 spielten neben den reichen Goldvorkommen auch die internationalen Handelsumstände eine wichtige Rolle. In Europa kulminierten die Goldpreise, in Ungarn regierte die an die florentinischen Banken angeknüpfte Anjou-Dynastie. Die Reformen von Karl-Robert (Einführung der nach dem florentinischen Muster geprägten Goldmünze 1325/1326 folgte 1327 die Liberalisierung des königlichen Edelmetallmonopols im Bergbau) krönte schließlich das Privilegium vom 17. 11. 1328, mit welchem die bereits bestehenden Bergbausiedlungen auf den Rang einer freien königlichen Stadt erhoben wurden. Gleich mit der Stadt entstand das Münzhaus und die kremnitzer Münzkammer, auf deren Spitze der sog. Kammergraf stand. Der Kammergraf pachtete jährlich die Münzprägung und organisierte die Tätigkeit im Münzhaus. Die ersten Kammergrafen (Leopold, Frithko) waren an die italienischen Banken gebunden. In dieser Zeit sind die aus Florenz stammenden Unternehmer (Marsigli) in der Finanzierung des kremnitzer Bergbaus bezeugt.

Die Kammer unter den Anjou-Königen regulierte das Handelsleben der neugegründeten Stadt bis ins Detail: Um den Schwarzhandel mit abgebauten Edelmetallen abzusichern, durften die Kaufleute höchstens 2 Mark Denare Bargeld in die Stadt mitbringen. Falls die lokalen Bergunternehmer nicht ihre ganze Produktion an die Kammer für die vorgeschriebenen Preise verkauften, war der Kammergraf sogar berechtigt, die Lebensmitteleinfuhr nach Kremnitz zu verbieten. Mit Ausnahme solcher Repressionsmaßnahmen war es erlaubt, die Lebensmittel und alle für den Bergbau notwendigen Waren in die Stadt zollfrei einzuführen; die Befreiung galt jedoch nicht für die Handelsartikel (et non res mercimoniales).

Unter Sigismund von Luxemburg (1387–1437), welcher von der Stadt riesige Summen als Anleihen erhielt, realisierte sich eine „Emanzipations-Phase“ in der Privilegierung. Der König befreite die Kremnitzer von der Zollzahlung auch bei den Handelsartikeln. Im Juli 1425 erteilte er den Kremnitzern das Marktrecht. Auf der anderen Seite wurde das königliche Edelmetallaufkaufmonopol, die alten Verbote, das rohe Gold und Silber an die fremden Kaufleute zu verkaufen, im gleichen Jahr wiederholt.

Nach Sigismunds Tod wurden die Zollbefreiungen nicht nur für Kremnitz, sondern auch für andere Bergstädte in der Region mehrmals von seinen Nachfolgern bestätigt (1446, 1471, 1483, 1496, 1500, 1501, 1504, 1507, 1508, 1519). Dies weist nicht nur auf die Gunst der Herrscher, sondern auch auf die ständige Privilegien-Verletzung seitens der umliegenden Landesherren hin. Ein wichtiges Handelsprivilegium stellt auch das 1474 von Matthias Corvinus erteilte Stapelrecht dar, welches unter anderem von einem hölzernen Kaufhaus (domus lignea) berichtet.